

SZABADKA FELSZABADULÁSA

A három és fél esztendeig tartó zord fasiszta uralom egész ideje alatt folyamatosan tartott a megszállók elleni szervezett, vagy esetleg kevésbé látható ellenálló mozgalom, amint hogy a munkásmozgalom körül tömörült forradalmi erők folyamatosan ténykedtek a polgári társadalmi rendszer ellen attól kezdve, hogy létrejöttek az első osztályszervezetek a múlt század nyolcvanas éveiben, persze mindig a pillanatnyi körülményektől függő méretekben és intenzitással. Az 1941. évi első diverzáns akciók végrehajtása, majd a pártszervezetek széthúzása után sikeresen szervezkedtek a népfelszabadító harc hívei, és hozzálátnak 1943-ban a szabotázsakciókat és diverziókat folytató csoportok alakításához, hogy aztán a következő esztendő egészen a népfelszabadító mozgalom erősödése, a szabadkai és környékbeli kisebb akciók végrehajtása jegyében teljen el.

Ha visszatekintünk erre a harminc év előtti történelmi időszakra, ha számba vesszük a népfelszabadító mozgalom szabadkai tagjainak tevékenységét, valamint a szabadkai partizánosztag közreműködését a város felszabadításában, rövidesen szemünkbe tűnik, hogy az elmúlt harmincéves időszak igen egységes képet mutat a közelmúlt és a jelen folyamatossága tekintetében. Egészen mindegy, hogy a harminc év előtti történéseket vizsgáljuk-e a fejlődés további folyamatára való kihatással kapcsolatban, vagy pedig a jelenből kiindulva emlékezünk vissza a múltra, azt látjuk, hogy a történelmi folyamat nem egymástól elszigetelt szakaszokban, hanem egy egységes folyamat szakaszaiban mutatkozik meg, s egészben véve az emberi törekvéseknek a történelmi szükségletét fejezi ki az új társadalmi demokratikus forradalmi változások keresésében. Már a város harmincesztendő építése, gyárak emelése, a mezőgazdasági termelés gépesítése, az emberi tevékenykedés minden területén tapasztalható intenzív fejlődés is, de még inkább és mindenekelőtt az öngazgatási szocialista viszonyok kialakulása a jugoszláviai népek és nemzetiségek egyenjogúsága alapján, valamint a minden téren tapasztalható haladás és a társadalmi változások feltételeinek biztosítása jogot ad arra, hogy megfelelőképpen nevezzük a harminc év előtti eseményt — Szabadka felszabadulásának. Ha nem így volna, nem volna felszabadulás mindenki számára, amint hogy az addigi határváltozások és uralomváltozások sem jelentettek valóságos felszabadulást még azok számára a csoportok, társadalmi erők és egyének számára sem, amelyek győztek és magukat felszabadultnak tekintették.

1944-ben minden másképpen volt, mint a népfelszabadító háború kezdetén, 1941-ben. A szövetséges hadseregek szerte a világot frontjain

feltartóztathatatlanul szűkítették az abroncsot a fasiszmus körül, megsemmisítvén az ellenséges hatalmat, és előrenyomulván Németország felé. Jugoszlávia népeinek és nemzetiségeinek népfelszabadító harca és forradalma sikert siker után ért el, a Vörös Hadsereg határainkra érkezett. Rohamosan szilárdult a szövetségesek feltétlen győzelmének meggyőződése.

Ez azonban még nem azt jelentette, hogy a fasiszták megadták magukat, s hogy megszűnt az ellenállásuk. Még sok erőfeszítést kellett tenni, és tovább ontani a vért, hogy vége legyen a háborúnak és győzelmeskedjen a szabadság.

A Dunával és Tiszával határolt Szabadkán (mint egész Bácskában), amely távol esett a népfelszabadító mozgalom központjaitól, a mozgalom tagjai körében nyugtalanság és sietség volt tapasztalható, hogy még inkább fokozzák a kapcsolatokat, és pótolják az elmulasztottakat. A különböző nemzetiségű antifasiszták, sanyargatottak és jogfosztottak körében, akiket mesterségesen igyekeztek egymással szembeállítani a történelem során, de akiket szoros osztályérdekek kapcsoltak össze a munkásosztállyal, türelmesen ápolgatták az új viszonyokat, és igyekeztek közös táborba gyűjteni a népfelszabadító mozgalom keretében az eszmetársakat. Már 1944 ıkora tavaszi napjaitól kezdve felújultak a párt és az ifjúkommunisták szervezetei, megalakulnak a kerületi népfelszabadító bizottságok és a népbizottság, megalakul a JKP és a SKOJ városi bizottsága, az AFZ városi bizottsága, összekapcsolják az ifjúság és a felnőttek munkáját. A város környékének kompaktabb és egységesebb települései megnyitották az illegális munkások előtt, partizánbázisokat létesítettek, és megadták a mozgalomnak a szükséges támogatást, tekintet nélkül a veszélyekre és áldozatokra. Szeptember elején a tavanikúti bázisra érkezett a szabadkai partizánosztag 11 harcosa, és megkezdte a fegyveres harcot. Ebben az időben Szabadkán és környékén már több száz szervezett tagja, valamint ezer és ezer híve volt a népfelszabadító mozgalomnak.

Mindez egy nyolchónapos időszak alatt, 1944 februárjától október 10-éig zajlik le, illegális körülmények között, amikor a fasiszták még mindig hitték rendszerük fennmaradásában.

A Szabadkán és környékén tevékenykedő mozgalmi emberek önzetlen erőfeszítéseivel sikerül illegális kapcsolatokkal összekötni egymással a munkásmozgalomban egykor munkálkodó szakszervezeti tagokat, akik ez ideig még nem voltak eléggé aktívak. A szabadkai mozgalom sokkal inkább beilleszkedett a JKP stratégiájába, mint bármikor azelőtt az akkori nehéz körülmények között, igyekezett minél több embert maga köré tömöríteni, megismertetni velük az ország demokratikus föderatív alapon való kiépítését, s eszméileg és politikailag alkalmassá tenni őket a párt feladatainak végrehajtására. Ezek a kedvezőbb munkakörülmények között foganosították a párt politikáját, hogy a mozgalomban összefogják és tömörítsék a haladó erőket minden egyes nemzetiség — a horvátok, szerbek és magyarok sorából is. Mindez fokozatosan zajlik le, az akkori vezetők által meghatározott iramban, ami a legmegfelelőbb volt az akkori körülmények és feltételek között.

Az események kronológiai sorrendjéhez tartván magukat, amely többnyire a mozgalom több résztvevőjének visszaemlékezései alapján bontakozik ki, a következő sorrendben rögzíthetjük a fontosabb eseményeket.

A csoportok és egyének összekapcsolásának folyamata párhuzamosan történt a népfelszabadító mozgalom vezetőségének megszervezésével és a feladatok végrehajtásával. Sikerült megteremteni a kapcsolatot a szabadkai, tavankúti és sándori, majd később a békovai, verusicsi, kisbajmoki és györgyéri csoportok között, 1944 nyarán pedig Szabadka környékének más helységeivel is. A csoportok és egyének megismerkedtek a párt politikájával, az ország fejlődésének távlatáival, a népfelszabadító mozgalom és a népfelszabadító bizottságok feladataival. A sajtó (Slobodna Vojvodina, Borba, Istina, Naprijed), valamint a pártkiadványok és szóbeli magyarázat útján a tagok megismerkedtek a népek és nemzetiségek közötti egyenjogú viszony politikájával, és képeket szereztek a társadalomnak a szocializmus felé való társadalmi politikai átalakulása terén. Ezek mellett, a népek a népfelszabadító mozgalom melletti tömörítésére és az eszmei-politikai nevelésre irányuló feladatok mellett a népfelszabadító mozgalom hívei anyagi eszközöket, pénzt, élelmiszert, ruhaneműt, egészségügyi anyagot, gyógyszereket is gyűjtöttek a népfelszabadító harc céljaira. Az összegyűjtött anyag egy részét átadták a vezetőségnek további felhasználásra, más részét pedig felhasználták fegyvervásárlásra, vagy pedig félretették későbbi szükségletek fedezésére. Azután megkezdődött a fegyverek gyűjtése, a röpcédulák terjesztése és a megszállók elleni jelszavak kiírása, a népfelszabadító mozgalom politikája népszerűsítésének szellemében. Az aktivisták igyekeztek rábeszélni a parasztokat és a termelőket, hogy ne adják át a megszállóknak a gabonát, valamint a kötelezően előírt élelmiszermennyiségeket, hogy minél több maradjon meg a felszabaduló városnak és államnak. Ez annyit jelentett, hogy a parasztok és munkások szélesebb körét kellett megnyerni a megszállók elleni szabotázsra.

A megszállókkal szemben tanúsított ellenállás akkori szakaszában még nem szerepeltek az előirányzatban diverziók, vagy a fegyveres ellenállás más formái. Minden a szervezett tagok alapos megszállásdítására, eszmei-politikai képesítésükre és a népek és nemzetiségek kiterjedt rétegeire gyakorolt hatásuk bővítésére irányult. Csak ezeknek az előkészületeknek a megvétele után érkezett a területre a szabadkai partizánosztag, hogy megkezdje a fegyveres akciót.

Ennek a programnak a megvalósításán dolgozott a párt- és a SKOJ-szervezet is, amelyek több megalakított pártsejt és ifjúsági aktívák útján fejtették ki tevékenységüket. A népfelszabadító mozgalom többi hívét a népfelszabadító bizottságok és ezek hálózata útján szervezte meg a Horvátok (bunyevácok) Kezdeményező Bizottsága a körüli Bizottságok útján (először a IV., II., III., V. és VIII. körben alakult meg a bizottság, azután a többiben is), egészen a városi népfelszabadító bizottság 1944 júliusában történt megalakulásáig. A bátor és odaadó antifasiszta nők az AFŽ városi bizottsága útján szervezkedtek, az ifjúság tömörítését pedig a SKOJ városi bizottsága vállalta magára a körüli szervezetek útján.

Azok számára az olvasók számára, akik szeretnék bővebben megismerni városuk történelmét, különösen pedig a népfelszabadító mozgalom tagjainak, az 1944. évi szabadságharcosoknak a tevékenységét, fel kellene tárni az összeválogatott adatok sokaságát, elemzést kellene végezni és levonni a következtetéseket, tekintetbe véve ennek az időszaknak a körülményeit. Természetes a bátor résztvevők neve iránt megnyilatkozó kíváncsiság. Az az adat azonban, hogy 1944 júliusában mintegy 350 szabadkai állt kapcsolatban különböző formában a népfelszabadító mozgalom szervezeteivel, akikről azonban nem vezettek semmiféle nyilvántartást, és egyénileg meg sem említették őket, mert a konspiráció követelményei ezt nem engedték meg, nagyon is valószínűtlennek teszi, hogy valaha is teljes listát állíthassunk össze róluk. Márpedig megemlékezni egyesekről, s ugyanakkor megfeledkezni másokról, semmiképpen sem volna méltó, s ezért ez alkalommal nem is foglalkozom név szerint velük. Annyit azonban meg kell állapítani, hogy a népfelszabadító mozgalom híveinek száma állandóan növekedett. A bonyolultabb feladatok és kötelezettségek végrehajtására irányuló egész tevékenységet, az üzenetek és utasítások közvetítését az egyének és csoportok felé az újságok, valamint az eszmei és politikai képzés anyagának cseréjét, a pénzbeli és anyagi eszközök, valamint fegyverek átvételét illegális, még mindig nehéz körülmények között kellett lebonyolítani, habár már jóval kedvezőbb volt a légkör, mint a fasiszta megszállás előző éveiben. Éppen ezért az illegális mozgalomban való részvétel bátor és elszánt cselekedet volt, amelyre csakis a fasiszta megszállás öntudatos ellenfelei vállalkoztak. Ez az igen fontos körülmény, a munka konspiratív módja és a megbízhatóság előzetes ellenőrzése kihatással volt az elővigyázatosság fokozására, amikor arról volt szó, hogy kapcsolatba kell lépni egyes emberekkel, vagy be kell vonni egyeseket a párt, vagy a SKOJ, vagy a tömegesebb népfelszabadító mozgalom tagjai sorába.

Az illegális kapcsolatoknak ez a szerteágazó hálózata a ténykedés megváltozott körülményei — a fasiszta megszállók aktivitásának bizonyos csökkenése, a mozgalom saját megszilárdítására vonatkozó eltökéltsége, valamint a biztonsági rendszabályok — ellenére is ki volt téve a rendszer védelmezői csapásainak. A tevékenységnek ebben a szakaszában több elvértve jelentkező egyéni, vagy csoportos letartóztatás történt. Néhány nappal az árulás útján leleplezett és a becsei állomáson letartóztatott Jó Lajos kézrekerülése után letartóztatták a városi népfelszabadító bizottság tagjait és a mozgalom néhány tagját is. Letartóztatták a békovai, verucsi és sándori aktivisták egy csoportját, egyeseket a városban, valamint az aktivisták egy nagyobb csoportját Tavankúton. Több mint negyven aktivista került így a rendőrség kezére, több mint húszat pedig táborba hurcoltak, ahonnan sokan nem is tértek többé haza.

A város történetének ebben a nehéz időszakában, 1944 májusában, a fasiszta gonosztevők több mint 5000 szabadkai zsidót hurcoltak el és szállítottak haláltáborokba. Ennek a békés, védtelen lakosságnak többsége, több mint 4000 ember a legembertelenebb körülmények között vesztette életét.

A népfelszabadító mozgalom ilyen körülmények között is állandóan tömegesedett, s új bázisok születtek a környező településeken és szállásokon. Ebben az időben, szeptember elején (4-én és 5-én) a szabadkai partizánosztog 11 harcosa igazi hőstettet hajtott végre, átvonulván a megszállt Bácska több mint 100 kilométernyi területén, Palánkától, ahol az osztog megalakult, egészen a tavankúti bázisig. Az osztog azután fokozatosan növekedett, s a felszabadulás előtt már 50 harcost tömörített soraiban, és alig valamivel több mint egy hónap alatt mintegy húsz kisebb akciót hajtott végre a megszállók ellen. Először azzal jelentkezett az osztog, hogy szeptember 10-én felrobbantotta a villanytelep berendezését, utolsó fegyverténye pedig Szabadka felszabadítása és a VIII. vajdasági brigáddal való egyesülése volt. Ezután az osztog három századra oszlott.

Az események gyors váltakozása izgalmassá tette az egymást követő napokat. A fisiszták visszavonták fő erőiket a Vörös Hadsereg feltartóztathatatlan előnyomulása és a Romániából Bénátba minden pillanatban várható előnyomulás miatt, és egymás után áttelepítették intézményeiket.

A szabadkai partizánosztog törzse Skenderovón rendezkedett be, és ott kapta a hírt a népfelszabadító mozgalom hívei útján 1944. október 10-én, hogy a Vörös Hadsereg előőrsei Sándorban és Kisbajmokon vannak. Csupán néhány óra telt el ezután, míg összegyűjtötték az osztog rajait és századait, amelyek az előző napon felszabadult Tavankút környékén tartózkodtak, s az osztog megindult Szabadka felé. Az összegyűlt mintegy 40 harcos egy teher- és egy személygépkocsiban kelt útra Skenderovótól Szabadka felé.

A háború még teljes erővel dúlt, és senki sem törődött az utókornak szánt feljegyzésekkel és hiteles adatok megőrzésével, az események gyors alakulása pedig feleslegessé tett minden írásbeli jelentést. Egyáltalán nem csoda, hogy semmiféle dokumentumok sincsenek arról, hogy hány órakor is indult el az osztog Skenderovóról, mikor találkozott a Vörös Hadsereg egységével, mikor vonult be a város központjába, hogyan folyt le, és mikor fejeződött be a vasútállomáson kialakult csata, amely meghozta Szabadka felszabadulását. Az események után sok esztendővel a résztvevők — az osztog harcosai — felújítván emlékeiket, megkísérelték, hogy rekonstruálják az eseményeket, és megállapították, hogy az említett események október 10-én este 9 óra körül játszódtak le, azaz ekkortájt indultak el Skenderovóról, és másnap, valamivel éjfél után fejeződött be a rövid harc a vasútállomáson.

Az osztog minden egyes harcosának ölelkezésben feloldódó találkozása a Vörös Hadsereg harcosaival Kisbajmok előtt zajlott le. Emberileg megható, eszméileg átélő és a harcosok legdrágább pillanatai közé sorolt találkozás volt ez, amikor Jovan Mikić-Spartak, az osztog parancsnoka fegyvert cserélt az elővéd parancsnokával, s egyúttal felhasználta az alkalmat a közös akciókról és az ellenséges erőkről szerzett információk kicserélésére is. Az együttműködés és a kapcsolatok fenntartása végett egy vörös harcost az osztog mellé osztottak be. És mialatt Miloš Tadijin helyettes parancsnok a tehergépkocsi sofőreként visszatért Skenderovóra, hogy újabb harcosokat hozzon, az osztog

törzskara elkészítette a Szabadkára való bevonulás és a város felszabadításának tervét.

1944. október 10-ének látszólag csendes, felhős és sötét éjszakája Szabadka felszabadítóinak elszánt felvonulását rejtette magában. Nem váratlanul, de bejelentetlenül érkeztek, óvatosan haladva a Zombori út menti utcákon át, pillanatnyilag nem keresve a támaszt a város népfelszabadító mozgalma részéről, és nem is ütközve az ellenség semmiféle ellenállásába. Tizenegy óra körül járt, amikor az osztag a városházához közeledett. Az előzőleg megbeszélt beosztás szerint a Štrossmayer utcában a Fellegi Tiivadar-Radenko zászlóaljparancsnok vezette század különvált, azzal a feladattal, hogy elfoglalja a postát, minthogy a törzskar értesülései szerint a postán és a vasútállomáson is ellenséges őrségek voltak. Az osztag másik, nagyobb része Jovan Mikić-Spartak és Nyáradi Jougen-Stenka biztos vezényletével elindult a vasútállomás felé, s ott bontakozott ki a rövid és egyedüli közvetlen csata Szabadka felszabadításáért.

Még mielőtt az osztag átlopakodott a parkon, az állomásról tüzet nyitottak a partizánokra. Mindjárt harciállást foglaltak el a parkot a járdától elválasztó fal tövében, felfejlődve a csatára. Minthogy Jovan Mikić, az osztag bátor parancsnoka jól ismerte az állomás környékét, tervet készített az állomásépület bekerítésére és egyszerre minden oldalról meginduló támadásra. E terv szerint maga Mikić a harcosok egy csoportjával megkerülte dél felől az állomást, és kijutott a peronra, Miloš Tadijin, az osztag helyettes parancsnoka és Fabijan Andri-Rinaldo zászlóaljparancsnok pedig egy csapat harcossal észak felől kerülte meg az állomást.

A maga harccsoportjával Mikić jutott el először a központi peronra, behatolva az épület helyiségeibe, és letörvén az ellenséges védelem ellenállását. A peronkijáratnál balra eső helyiségekbe behatolva, mintegy tíz katonára, tisztre és néhány vasutasra talált, s megadásra szólította fel őket. Ebben a pillanatban egy tiszt Mikićre löött. Minthogy a parancsnok észrevette, hogy a tiszt a pisztolyához kapott, hogy rálőjön, ugyanabban a pillanatban felemelte géppisztolyát. A fegyver azonban csütörtököt mondott, mert megrekedt benne a golyó. Így Mikićet két—három golyó érte, és halálos sebet ejtett rajta. A harcosok egyiké, aki Mikićtyel együtt hatolt be a helyiségbe, nyomban rálőtt a tisztre és megölte.

Elvtársai elsősegélyben részesítették, majd pedig nagy elővigyázatossággal kórházba szállították sebesült parancsnokukat. Az orvosok nagy erőfeszítéseket tettek életének megmentése érdekében, de minden hiábavaló volt. Jovan Mikić október 11-én 6 óra körül halt meg, hazája szabadságáért szeretett városa szabadságáért áldozva fel életét.

A támadást összehangozva, a harcosok csoportja előrenyomult az állomás bejárata felé, és ily módon sikerült felszámolni a néhány tucatnyi magyar fasiszta katonára, tizenegynéhány német és néhány fehérgárdista ellenállását. A leggyakrabban emlegetett adatok szerint az állomáson mintegy 30 ellenséges katona esett el, körülbelül 200 pedig fogságba esett, s ezeket Kisbajmokra vitték. Ezzel a harccal, amely

október 10-e és 11-e közötti éjszaka, valamivel éjfél után ért véget, felszabadult Szabadka a megszállók három és fél esztendő terrorja alól.

Másnap a vasútállomás előtt elesett a város felszabadulásának második áldozata is. 9 óra körül a még nem védett városban egészen váratlanul megjelent három tehergépkocsiban a német katonaság egy csoportja, és az állomás felé haladó úton nyomult előre. Az állomás előtt tartózkodó harcosok csoportjára tüzet nyitott, de a felszabadító harcosok is tüzzel válaszoltak. A csatározás csak rövid ideig tartott, mert a németek visszavonultak, és folytatták menekülésüket észak felé. Ebben a rövid harcban életét vesztette Fellegi Tivadar-Radenko újvidéki egyetemista, SKOJ-tag, zászlóaljparancsnok, aki 1943-ban Szerémségben csatlakozott a partizánokhoz. A bátor szabadkai partizánosztagnak ez már a negyedik áldozata volt az ezen a területen vívott harcokban. Az előzetes akciókban ugyanis elesett Boris Mišić-Špincer, a század biztosa és Ljubomir Dovatov is.

Ettől a pillanattól fogva Szabadka szerves része volt a felszabadult új Jugoszláviának, és haladéktalanul megkezdte működését az új hatóság is. A Párt politikájával összhangban a hatósági szervekbe és a népfelszabadító mozgalomba és általában minden tevékenységbe bevonták valamennyi itt élő nép és nemzetiség, a horvátok, szerbek, magyarok és mások képviselőit is. Különösen az ifjúság juttatta kifejezésre a felszabadult új Jugoszlávia iránti ragaszkodását. Október 11-én megjelent a szabadkai partizánosztag törzskarának kiáltványa, amelyben egyebek között közzétették, hogy Jugoszlávia Népfelszabadító Hadseregének egységei felszabadították a várost, és megteremtették az új katonai, illetve polgári hatóságokat. Ugyanaznap délután a város háza nagy tanácsstermében megtartotta első legális ülését az addig illegálisan működő városi népfelszabadító bizottság. Ez a bizottság a régebben megalakult köri bizottságokkal és a katonai parancsnoksággal együtt gyakorolta a nép hatalmát az első időben, és megszervezte a népfelszabadító hadsereg, valamint a Vörös Hadsereg támogatását. A párt- és SKOJ-szervezet és az AFŽ tagjai önkéntes társadalmi munkával láttak hozzá annak a feladatnak elvégzéséhez, hogy összegyűjtsék az anyagi eszközöket a mozgalom számára, és elvégezték a társadalmi környezet forradalmi átalakításának más bonyolult feladatait is.

E bátor és lelkes embereknek, önkéntes társadalmi munkásoknak, ismerteknek és kevésbé ismerteknek a hozzájárulása feledhetetlenné és nagyra becsültté tette őket az utókor előtt, koruk pedig így harminc esztendő távlatából is rendkívül jelentősnek, alapozó értékűnek tetszik, amely következményeiben szorosan kapcsolódik a további fejlődéshez. Forradalmi szálakkal kapcsolódik össze 1941, a felkelés esztendeje 1944-gyel, a felszabadulással, a munkásszervezetek tevékenyége, önfeláldozása és tagjainak áldozatai a mai kor szocialista társadalmának építésével.